

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2021, 8 (2), 885-907

HADİSLERDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK
Children And Childhood in Hadith

İsmet Ayşegül YILDIRIM

Kur'an Kursu Öğreticisi DİB İstanbul Müftülüğü, Türkiye. e-Mail: iaysegul.yildirim@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-8745-8852. (Sorumlu Yazar).

Ayhan ÖZ

Doç. Dr. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Bilim Dalı, Türkiye. e-Mail: ayhanoz37@hotmail.com Orcid No: 0000-0003-4597-1970.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	18/10/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	01/12/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/12/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	885-907

Atıf / Cite as: Yıldırım, İ. Ayşegül & Öz, Ayhan. "Hadislerde Çocuk ve Çocukluk" [Children And Childhood in Hadith]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/2 (2021), 885-907.

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1011520>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (2) 2021: 885-907

HADİSLERDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK*

İsmet Ayşegül YILDIRIM**

Ayhan ÖZ***

Öz

Çocukluk, insan yaşamının önemli bir dönemidir. İnsanın saf bir tabiatla dünyaya geldiğini, onun eşref-i mahlukat olduğunu söyleyen İslam dininin etkisiyle çocukluk ayrı bir kıymet ve önem kazanmıştır. İslam'da çocuğa verilen değer en açık delillerini Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili sünnetinde bulmak mümkündür. Hz. Peygamber uygulamalarıyla hem kendi dönemine hem de günümüze ışık tutmuş, çocuğun değerli olduğunu ortaya koyarak çocukluğun ayrı ve önemli bir dönem olduğunu asırlar öncesinden model olarak göstermiştir. Bu çalışmada, hadislerde yaş itibarıyla "çocuk" kavramı, çocuğun bakımı, terbiyesi, eğitimi, çocuklukta oyun, erkek ve kız çocuğuna karşı takınılacak tavır gibi konular bağlamında hadisler değerlendirilecek; hadislerde çocuğun değeri ve çocukla iletişim konuları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Hadis, Sünnet, Hz. Peygamber

Children And Childhood in Hadith

Abstract

Childhood is an important period of human life. Childhood has gained a special value and importance under the influence of the religion of Islam, which states that man is born with a pure nature and that he is a noble creature. It is possible to find the clearest evidence of the value given to children in Islam in the verbal and actual sunnah of the Prophet. With his practices, the Prophet shed light on both his own time and today, revealing that the child is valuable and showing that childhood is a separate and important period as a model centuries ago. In this study, hadiths will be evaluated in the context of issues such as the concept of "child" in terms of age, childcare, upbringing, education, childhood games, and attitudes towards boys and girls; In the hadiths, the value of the child and the issues of communication with the child will be discussed.

Key words: Child, Childhood, Hadith, Sunnah, Prophet

Structured Abstract: Childhood is accepted as a process that starts with birth and continues until adolescence. Anyone living in this period is also called a "child" and is considered to have different characteristics from adults. This period is a sensitive period that everyone who is interested in children from past to present, both professionally and in many ways, tries to define it from their own perspective. The

* Makale Etik Kurul İzni gerektirecek bir unsur taşımadığına, yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığına ve makalenin hazırlanmasında herhangi bir maddi destek alınmadığına dair yazarların yazılı beyanları bulunmaktadır.

** Kur'an Kursu Öğreticisi DİB İstanbul Müftülüğü, Türkiye. e-Mail: jaysegul.yildirim@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-8745-8852. (Sorumlu Yazar).

*** Doç. Dr. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Bilim Dalı, Türkiye. e-Mail: ayhanoz37@hotmail.com Orcid No: 0000-0003-4597-1970.

concepts of child and childhood have always existed in all societies throughout history, but the meaning ascribed to the concept of child and childhood by each society has varied in the historical process. The socio-cultural structures that have changed over the centuries, especially from the ancient period to the present, have also laid the groundwork for the diversity in the perception of childhood.

Childhood history is generally addressed in studies over three periods; Ancient Age, the Middle Ages and the Modern Age. It is stated in the sources that there is not enough information about the approach to the child in the Ancient Age; however, it is mentioned that in this age, children are expected to think like the elderly and display mature behaviors. In the Middle Ages, the situation was not much different. In fact, Elkind, who conducts research on childhood history, claims that the situation of children in this period was worse than in the First Age, and that the image of the child was not seen as different from movable property. Again, it is seen that the original sin belief of the Church had an effect on the negative childhood perception of this period. In the Middle Ages, it was believed that the child was born with a sinful nature, therefore, from the moment he was born, he was subjected to strict discipline and suffered bitter experiences in order to get rid of this sin. One of the names with the most remarkable view on the understanding of childhood in the Middle Ages is the French demographer Philippe Ariès. In his work, Ariès claimed that there was no idea of childhood in the Middle Ages, that the concept of childhood was a modern concept that constructed in the West in the 17th century. In fact, the basis of this claim is hidden in the sense that the Middle Ages had for Western civilization. It is because the Middle Ages is a "dark" age for the West. From the 17th century onwards, with the influence of modernity and the work of moralists such as John Locke and J.J. Rousseau, there has been a softening in the treatment of children, the child's sinful nature has turned into innocence, childhood has begun to separate from adulthood, and towards the 21st century, the perception of childhood has changed from negative to positive. However, studies on childhood history were written with a Western perspective and there was no information about the situation of the child in the Islamic world at that time. Claims such as the lack of awareness of childhood in the Middle Ages and that it only emerged in the 17th century should be associated with Western childhood history; it should not be generalized as if this is the case all over the world.

When the Islamic world in the Middle Ages is examined, it is seen that this period is not a dark age; on the contrary it is a golden age for Muslims. This is also the case from the point of the child. As a matter of fact, it is stated in the sources that the child's perception has changed under the influence of Islam in the Jahiliyyah Arab society, where the child didn't receive the value, even he sometimes was exposed to practices such as being buried. Islam caused a radical change in the perception of the child. In Islamic tradition, unlike the medieval European societies, the innocence of the child came to the foreground and special importance was given to childhood period. Both with the verses and the Sunnah of the Prophet, Islam has created an awareness not only in the society in which he was born but also in the next centuries that the child is valuable and childhood is a special period.

The transmission of the practices, sayings and warnings of the Prophet, who is an exemplary personality in the Islamic world, regarding children has been through hadiths, and in a broader sense, the sunnah. The Prophet set an example for humanity in his behavior towards children, in his communication with them, and in the love he felt for them, as in all other matters. When the Sunnah of the Prophet is examined, the communication he established with both his own children and the children of the companions contains many examples showing the influence of Islam in the childhood history. It is seen that in the lands where Islam spread fourteen centuries ago, the practices of the Prophet towards children were moderate and children were considered valuable. Therefore, childhood did not emerge under the influence of the West in the

17th century, as Philippe Ariès said; because, the awareness of the childhood could be observed in the Sunnah of the Prophet ten centuries before the West.

Key words: Child, Childhood, Hadith, Sunnah, Prophet

GİRİŞ

Genel anlamda çocukluk, doğumla başlayan ve ergenlik çağına kadar devam eden bir süreç olarak kabul edilmekte ve bu dönemi yaşayan kimseye de “çocuk” denilmektedir.¹ Çocuk; ruhsal, sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan olgunluğa ulaşmamış, zaman içinde büyüme ve gelişme gösteren kişi olarak görülmektedir.² Uluslararası sözleşmelere ve yasalara göre on sekiz yaş öncesindeki herkes çocuk kabul edilmektedir.³ Çocukluk dönemi insan yaşamının en önemli, en kritik ve en masum zaman dilimi olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, geçmişten günümüze hem mesleki olarak hem de pek çok açıdan çocukla ilgilenen herkesin kendi bakış açısından tanımlamaya çalıştığı hassas bir dönemdir. Çocuk ve çocukluk kavramları esasında tarih boyunca bütün toplumlarda daima var olmuş ancak her toplumun çocuk ve çocukluk kavramına yüklediği anlam tarihsel süreç içinde çeşitlilik göstermiştir.⁴ Nitekim her dönemde var olan çocukluk kavramı, toplumsal bir kavram olup, farklı toplumlarda, aynı toplumun farklı kesimlerinde ayrı anlamlar taşımış, aynı zamanda bütün toplumsal kavramlar gibi toplumun norm ve değerlerinden etkilenmiştir.⁵ Özellikle Antik dönemden günümüze yüzyıllar içinde değişen sosyo-kültürel yapılar çocukluk algısındaki çeşitliliğe de zemin hazırlamıştır.

Çocukluk tarihi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların Batı kaynaklı olduğu ve konunun Batılı bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda genel hatlarıyla çocukluk tarihi; Antik Çağ, Orta Çağ ve Modern Çağ’da çocukluk olmak üzere üç dönem üzerinden ele alınmaktadır.⁶ Antik Çağ’da çocuğa yaklaşımın nasıl olduğuna dair yeterli bilginin bulunmadığı⁷; bununla birlikte bu çağda çocukluk döneminin bebeklik ile yaşlılık arasında yer alan her çağı içeren bir dönem olduğu⁸ ve

¹ Mehmet Akif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 8/361.

² Bk. Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019).

³ Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşme (ÇHKİAS), Avrupa Konseyi (1996); Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHDS), UNICEF Türkiye, (2004).

⁴ Sinem B. Uğur, “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2018), 244.

⁵ Mehmet Sağlam- Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 2 (2016), 44.

⁶ Bk. Peter N. Stearns, *Çocukluğun Tarihi*, ed. Merve Demir, çev. Hilal Dikmen- Büşra Uçar (İstanbul: Dedalus Yayınları, 2018); Mehmet Toran, “Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kuramsal Temelleri”, *Okul Öncesi Eğitime Giriş*, ed. Neslihan Avcı-Mehmet Toran (Ankara: Eğiten Kitap, 2012).

⁷ Sağlam- Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, 44.

⁸ Uğur, “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”, 228.

çocuğun yedi yaşından itibaren yetişkin olarak kabul edildiği⁹ çalışmalarda belirtilmektedir. Antik Çağ'da çocuk; güç, soyun devamlılığı, hükümdarlıklar arası evlilikle kurulan bağın işareti olarak kullanılmakta ve hatta bazı uygarlıklarda ise ölüm sonrası güzel bir hayatın garantisi olarak görülmekteydi. Örneğin Sümer inancına göre çocuğun fazla olması öbür dünyada rahat yaşamının anahtarı yani ölüm sonrası yaşamın güvencesiydi.¹⁰ Bu bağlamda Antik Çağ'da çocuğun adeta bir yatırım aracı olarak görüldüğü söylenebilir.

Orta Çağ'da da durum çok farklı değildir. Hatta çocukluk tarihi üzerine araştırmalar yapan Elkind, bu dönemde çocukların durumunun İlk Çağ'dan daha kötü olduğunu, çocuk imgesinin taşınır mal ya da mülkten farksız görüldüğünü iddia etmektedir.¹¹ Bu döneme ait yapılan çalışmalarda çocuk ölümlerinin fazla olması sebebiyle ilgili dönemde aile bağlarının zayıf olduğu, çocuk ölümlerinin erken yaşlarda sıkça görülmesi nedeniyle yetişkinliğe geçişin çok küçük yaşta başladığı, buna bağlı olarak da çocuklardan yetişkinler gibi davranmaları, onlar gibi giyinmeleri, onlar gibi çalışmaları beklendiği ve gerektiğinde cezalandırma amacıyla çocukların idam dahi edildikleri bilgisine yer verilmektedir.¹² Yine bu dönemin olumsuz çocukluk algısında Kilise'nin ilk günah inancının da etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Kilise'ye göre çocuk günahkâr doğmakta ve bu günahın giderilmesi gerekmektedir. Kilise'nin bu anlayışından ve uygulamalardan yola çıkarak şu söylenebilir ki Orta Çağ'da çocuğun, doğuştan günahkâr bir tabiatı olduğuna inanılmış, bu sebeple o, doğduğu andan itibaren bu günahtan kurtulmak için katı bir disipline maruz kalmış ve acı tecrübelerden geçmiştir.

Orta Çağ döneminde çocukluk anlayışına dair en dikkat çekici görüşe sahip isimlerden birisi de Fransız nüfus bilimci Philippe Ariès'tir. Ariès, çalışmasında Orta Çağ'da çocukluk fikrinin olmadığını, çocukluk kavramının 17. yüzyılda Batı'da inşa edilen modern bir kavram olduğunu iddia etmiştir.¹³ Aslında bu iddianın dayanağı Orta Çağ'ın Batı medeniyeti için taşıdığı anlamda gizlidir. Zira Orta Çağ, Batı için "karanlık" bir çağdır. Ariès'e benzer şekilde Neil Postman da çocukluğun kendine has özellikleri ile ilgili bilinçten yoksun olunması ve çocukluk döneminin yetişkinlikten ayrılmaması nedeniyle Orta Çağ'da var olan çocukluk fikrini sorgulamış ve bu çağda çocukluk kavramının olmadığını belirtmiştir.¹⁴

⁹ İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (AUZEF), "Çocuk Edebiyatı" (Erişim 18 Kasım 2021); Toran, "Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kuramsal Temelleri", 7.

¹⁰ Hatice Karakuş Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 257- 258.

¹¹ David Elkind, *Çocuk ve Toplum* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000), 36.

¹² Öztürk, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", 273.; Fulya Sormaz- Hülya Yüksel, "Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2012), 992.

¹³ Bk. Philippe Ariès, *Centuries of Childhood*, çev. Robert Baldick (New York: Alfred A. Knopf, 1962), 46-49.

¹⁴ Akt. Sağlam & Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 45.

17. yüzyıldan itibaren John Locke, J.J. Rousseau gibi ahlakçıların çalışmalarıyla çocuğa karşı muamelede yumuşama olmuş, çocuğun günahkâr tabiatı masumiyete dönüşmüş ve çocukluk dönemi yetişkinlik döneminden ayrılmaya başlamıştır. Batıda çocuk tarihi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde 17. yy öncesinde olumsuzlanan bir çocukluk algısının olduğu, bu yüzyıldan itibaren çocukluk algısının olumlanmaya başladığı iddia edilmektedir.¹⁵ Ancak çocukluk tarihi üzerine yapılan çalışmalar, Batı perspektifiyle kaleme alınmış ve o dönemde İslam dünyasında çocuğun durumunun ne olduğu konusunda bir bilgiye yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmalar değerlendirilirken Batı dünyası açısından değerlendirilmeli, Orta Çağ'da çocukluğa dair farkındalığın olmadığı ve bunun ancak 17. yüzyılda ortaya çıktığı türünden iddialar Batı çocukluk tarihiyle ilişkilendirilmeli; bütün dünyada durum böyleymiş gibi bir genellemeye gidilmemelidir.

Orta Çağ'da İslam dünyası incelendiğinde, bu dönemin karanlık bir çağ değil aksine altın bir çağ olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹⁶ Bu durum çocuğa bakış itibarıyla de böyledir. Nitekim çocuğun hak ettiği değeri görmediği, hatta kimi zaman diri diri toprağa gömülmesi türünden uygulamalarla karşılaştığı Cahiliye Arap toplumunda İslamiyet'in etkisiyle çocuk algısının değiştiği kaynaklarda ifade edilmektedir.¹⁷ İslamiyet, çocuğa bakışta köklü bir değişikliğe neden olmuş, Orta Çağ Avrupa toplumlarının aksine çocuğun masumiyeti ön plana çıkmış ve bu döneme özel bir önem verilmiştir. Gerek ayet-i kerimelerle¹⁸ gerek Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarıyla İslamiyet hem doğduğu toplumda hem de yüzyıllar sonrasında çocuğun değerli olduğu ve çocukluğun özel bir dönem olduğu noktasında bir farkındalık oluşturmuştur. Çocukluk, Philippe Ariès'in dediği gibi 17. yüzyılda Batı etkisiyle ortaya çıkmamış¹⁹; Hz. Peygamber'in örneği ile Batı'dan on yüzyıl önce İslam dünyasında yaşam alanı bulabilmiştir.

İslam dünyasında örnek şahsiyet olan Hz. Peygamber'in çocuklara ilişkin davranışlarının, sözlerinin ve uyarılarının aktarımı hadisler, daha geniş anlamda sünnet-i seniyye aracılığı ile olmuştur. Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi çocuklara davranışında, onlarla olan iletişimde, onlara duyduğu sevgide insanlığa örnek olmuştur. Hz. Peygamber'in sünneti incelendiğinde hem kendi çocuklarıyla hem de sahabe çocuklarla kurmuş olduğu iletişim çocukluk tarihinde İslamiyet'in etkisini gösteren çok sayıda örnek ihtiva etmektedir. Günümüzden on dört asır önce

¹⁵ Bk. Ariès, *Centuries of Childhood*, 46-49.; Sağlam & Aral, "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", 45.; AUZEF, "Çocuk Edebiyatı".

¹⁶ Bk. Maurice Lombard, *The Golden Age of Islam*, çev. Joan Spencer (Amsterdam: Nort-Holland Publishing Co., 1975).

¹⁷ Beyza Bilgin, *İslam ve Çocuk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2000), 49.; Hayati Hökelekli, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 8/356.

¹⁸ Bk. *Kur'ân Yolu* (Erişim 18 Kasım 2021), es-Sâffat 37/101; Tâhâ 20/39; el-İsrâ 17/31; el- En'âm 6/151; el-Hicr 15/53; el- Kehf 18/46.

¹⁹ Bk. Ariès, *Centuries of Childhood*, 46-49.

İslamiyet'in yayıldığı topraklarda Hz. Peygamber'in çocuklara yönelik uygulamalarının ılımlı olduğu ve çocukların değerli kabul edildiği görülmektedir.²⁰ Çocuk konusu yakın dönemde Batılı bilim insanları tarafından araştırma konusu yapıldığı ve kategorik olarak Batı'da Orta Çağ olumsuzlandığı için İslam'ın çocuğa bakışının, ona atfettiği değer in gölgede kaldığı görülmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri olarak şunlar söylenebilir:

- Çocuk ve çocukluk tarihi konusunda Batılı bir perspektifin hâkim olması
- İslami çerçeveden çocukluğun tarihi üzerine yapılan çalışmaların oldukça kısıtlı olması ve Müslüman bilim insanlarının bu konuya yeterli ilgiyi göstermemesi
- Hz. Peygamber'in hadislerine konu olan çocukların yaş aralığının tam olarak kestirilememesi

İslam dininde çocuğa verilen değeri farklı boyutlarıyla değerlendirmek mümkündür. Gerek İslam hukukunda çocuğun anne karnında teşekkül etmesiyle miras hakkının doğması²¹, aynı zamanda çocuğun bir birey olarak kendi haklarının bulunması²², gerek fıkıh alanında çocuğa mahsus fikhî kitapların yazılması²³, gerekse çocukluk döneminde farklı yaş aralıkları için özel isimlerin kullanılması²⁴ çocuğun ayrı bir kategori olarak ele alındığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in muhatap olduğu kitlenin yaş aralığı net olarak kestirilemiyor olsa da O'nun genç kitleye hitap ettiğini, etrafında çocuklarının ve çocuk sahabilerin bulunduğunu,²⁵ onlarla iletişimini başta hadisler olmak üzere kaynaklardan takip etmek mümkündür. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in kavli ve fiili sünnetinde çocuk ve çocukluk dönemine ilişkin ne türden bilgilere yer verildiği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda hadislerde çocukluk dönemine dair yaş ile ilgili bilgi olup olmadığı, çocuğun bakımı, terbiyesi, eğitimi, oyunun yeri, erkek ve kız çocuk arasında adaletin sağlanması gibi hususlarda

²⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, thk. Şuayb el Arnavut, Âdil Mürşid vd. (b.y.: Müessesetü'l Risâle, 1421/2001), 19/85 (No. 12028); Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi'u's-şâhîh, thk. Ahmet b. Rifat, Muhammed Azat b. Osman, Muhammed Şükrü b. Hasan'ül- Ankaravî (Türkiye: Daru't-Tıba'atü'l-Âmire, 1334/1916), "Fedâili's-Sahabe", 107.; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. D. Mustafa Deyb'el-Beğa (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l Yemâme 1414/1993), "Edeb", 18 (No. 5651); Buhârî, "Edeb", 18 (No. 5652): Müslim, "Fedâil", 64.

²¹ Aydın, "Çocuk", 8/361.

²² Bk. İbrahim Canan, "İslam'da Çocuk Hakları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 10.; Ebu Hamid Hucetü'l-islam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *Kimya-yı Saadet*, çev. A. Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınları, t.y.), 302-303.

²³ Bk. Ebü'l-Feth Mecdüddin Muhammed b. el-Hüseyin b. Ahmed Üsrüşeni, *Câmiu Ahkâmîs- Sığar*, thk. Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im, Ebû Mus'ab Bedri ([Kahire : Dârü'l-Fazile](#)); İbnu'l Kayyim el- Cevziyye, *Tuhfetü'l- Mevdûd bi Ahkâmi'l- Mevlûd*, çev. Mahmut Kısa (İstanbul: İ'tisam Yayınları, 2018).

²⁴ Çocukları tanımlamak için şu kavramlar kullanılmıştır: Tıfl, sabî, ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib... bk.Hökekleli, "Çocuk", 8/355.

²⁵ Bk. Abdullah Kara & Hilal Kara, *Çocuk Sahabiler* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

nelere işaret edildiği gibi hususlar üzerinde durulacak; çocuğun değeri ve çocukla iletişim konusu ele alınacaktır.

1. Hadislerde Çocukluk Yaşı Bahsi

Doğumla başlayarak buluğ çağına kadar devam eden dönem genel olarak “çocukluk dönemi” olarak adlandırılrsa da bu dönemin ergenlik dönemini kapsayan daha uzun bir zaman dilimine tekabül ettiği görülür. Günümüzde çocukluk dönemi genel olarak bebeklik (0-2 yaş), ilk çocukluk (2-6 yaş), son çocukluk (6-11 yaş) ve ergenlik (12-18 yaş)²⁶ dönemlerini kapsamaktadır.

Dini kaynaklarda çocukluk döneminin buluğ ile ilişkilendirildiği; buluğun çocukluk safhasının bitip gençlik safhasının başladığı bir eşik olarak kabul edildiği görülmektedir.²⁷ Hz. Peygamber’in hadislerinde çocukluk safhasıyla ilgili yer alan malumatlar, çocuğun bu safhadaki biyolojik, psikolojik ve fizyolojik durumunun net tasvirine imkân vermemektedir. Genel itibarıyla hadislerde yer alan bilgiler, çocuğa öğretilmesi lazım gelen bilgiler ve kazandırılması gereken alışkanlıklarla ilgilidir. Yaş hususunda yapılan incelemelerde hadislerde açık bir şekilde çocukluk dönemine dair yaş aralığı belirtilmediği; ancak Hz. Peygamber’in uygulamalarında belli bir yaş aralığını çocuk olarak görüp ona göre muamele ettiği görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber’in sefere katılacak kişiler konusunda yaş hususuna ehemmiyet göstermesi bunun en güzel örneklerinden biridir. Bu hususta bir rivayete göre Hz. Peygamber Bedir Seferi’nde bütün hazırlıkların tamamlanıp yola çıkılacağı an askerleri kontrol ederek yaşça küçük olanları orduya almamıştır. Kaynaklarda, sefere katılmak için askerlerin arasına karışmış bulunan ve Hz. Peygamber tarafından sefere katılmalarına izin verilmeyen gönüllü gençlerden Zeyd b. Sâbit ve arkadaşlarının bu sırada henüz on üç yaşlarında oldukları bilgisine yer verilmektedir.²⁸ O sırada on altı yaşında bulunan Umeyr b. Ebu Vakkas’ı da Hz. Peygamber geri çevirmek istemiş fakat ağlaması ve ısrarı sebebiyle sefere katılmasına izin vermiştir. Uhud Seferi’ne çıkarken de Hz. Peygamber aynı hassasiyeti göstermiş ve sahabeden bir kısmını küçük bularak geri çevirmiş, on üç yaşlarında Bedir ve Uhud’a katılmalarına izin verilmeyen sahabeler ise on beş yaşına bastıklarında Hendek’e katılmışlardır.²⁹ Bu rivayetlere bakıldığında on beş yaşın Hz. Peygamber tarafından çocukluktan çıkış, ergenliğe geçiş yaşı olarak belirlendiği görülmektedir.

Bir başka rivayette Hz. Peygamber, çocuklara yedi yaşından itibaren (bir rivayette sağını ve solunu bildiği zaman) namazın öğretilmesini, on yaşından itibaren ise namazı kılmadığı takdirde disipline edilmesini (yaptırım uygulanmasını) istediği

²⁶ Bk. John W. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, çev. ed. Galip Yüksel (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020).; Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 26.

²⁷ Ali Bardakoğlu, “Buluğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/413.; İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye* (İstanbul: Millî Gazete, 2000), 73.

²⁸ Kara & Kara, *Çocuk Sahabiler*, 200.

²⁹ Adem Apak, *Hazreti Peygamber’in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 38.

belirtilmektedir.³⁰ Buradan hareketle İslam geleneğinde yedi yaş temyiz yaşı olarak kabul edilmiş, yani çocuğun iyi ve kötüyü ayırt edebilmeye başlama yaşı olarak görülmüştür. Bu yaştaki çocuklar “mümeyyiz” olarak isimlendirilmiş ve farklı dinî-hukukî hükümlere tabi kılınmışlardır.³¹ Çocuğa namaz konusunda on yaşından önce yaptırım uygulanması ise uygun görülmemiştir. Bir bakıma on yaş artık alışkanlık kazandırma yaşıdır. Hz. Peygamber’in peygamber olmasından hemen sonra yaklaşık üç yıl süren gizli davet süreci olmuştur. Bu sürecin başlangıcında yaklaşık olarak on yaşlarında olan Hz. Ali’yi ³² İslam’a girmeye davet etmiş ve o da kabul etmiştir. Ayrıca hadis kaynaklarında Hz. Ali’den başka yedi-sekiz yaşlarında Hz. Peygamber’e biat etmiş sahabilerden de bahsedildiği görülmektedir.³³ Bu örnekler şunu göstermektedir ki Hz. Peygamber yedi- sekiz yaşından sonra bir çocuğun kendi tercihini yapmasına fırsat vermek istemiş, bu konuda teşvik edici olmuştur.

Kısacası, Hz. Peygamber’in hadislerinde detaylı bir yaş taksimi yer almasa da on beş yaşın altında bulunanların çocuk sayıldığı, çocukluk döneminin ayrı bir dönem olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Buna mukabil Batı’nın Orta Çağ uygulamalarına bakıldığında henüz temyiz çağına ulaşmamış çocuklardan yetişkin gibi hareket etmelerinin beklendiği, aksi durumda çocukların acı tecrübelerle karşı karşıya bırakıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in uygulamalarında böyle bir durum söz konusu değildir. Hz. Peygamber uygulamaları ve sözleriyle, çocuğun yedi yaşında temyiz yetisine sahip olmaya başladığını, on yaşından itibaren sorumluluk alabilecek duruma geldiğini, ancak asıl sorumluluğun buluş ile başladığını göstermiştir. Hatta kimi durumlarda çocukluk yaşı İslam hukukçuları tarafından 18’li yaşlara kadar uzatılmıştır.³⁴

Her ne kadar Hz. Peygamber’in hadislerinde çocuğun yaş aralığına dair detaylı bilgiye rastlanmasa da İslami kaynaklarda çocukluk döneminin kendi içinde özel dönemlere ayrıldığı görülmektedir. Bu kaynaklarda çocukluk dönemi *Tufûliyyet* olarak isimlendirmektedir.³⁵ Bu dönem doğumdan buluşa kadar olan yaş aralığını kapsamakta, bu dönemdeki çocuk ‘tıfl’ olarak adlandırılmaktadır. Kur’an’daki kullanımlardan hareketle çocukluk (tufuliyyet) dönemi kendi içinde dört safhaya ayrılmıştır;

- Sabiyy: Doğduğu zamandan süttten kesilinceye kadar (0-2 yaş)
- Gulam: Süttten kesilme ile 7 yaş arası (2-7 yaş)

³⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-İ Ebu Davud Mea Şerhahu Avni’l Mâbud*, nşr. Avni’l Mâbud (Hindistan: el-Matbâatü’l Ensâriyyetü Bidehlî, 1323/1905), “Salât”, 25 (No. 495).

³¹ Bk. Aydın, “Çocuk”, 8/361.

³² Apak, *Hazreti Peygamber’in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler*, 87.; Muhammed Nur Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, çev. Zekeriya Güler (İstanbul: Uysal Yayınevi, 2019), 82.

³³ Müslim, “Adâb”, 25.

³⁴ Bk. Bardakoğlu, “Bulûğ”, 6/414.

³⁵ Akt. Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, 72.

- Yafi'i: 7 ile 10 yaş arası
- Havzer: 10 ile 15 yaş arası.³⁶

2. Hadislerde Çocuk Bakımı ve Çocuk Sevgisi

Çocuğun bakımı hususunda Hz. Peygamber'in hadislerinde, çocukluk dönemine ayrı bir ehemmiyet verildiği görülmektedir. Çocuğun doğumunun hemen ardından sarılacağı malzemedен gıdasına, çocuğa uygulanacak bakıma ve hatta doğum öncesi anne-baba davranışlarına kadar hadislerde birçok konuya temas edilmiştir. Çocuğun bakımıyla ilgili hadislerde daha bebeklik döneminden itibaren çocuğa dikkatle davranıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber bebeğin anne sütüyle beslenmesi gerektiğini önemsemiş ve anne sütüyle beslenme süresi ayet-i kerimede iki yıl şeklinde bildirilmiştir.³⁷

Ümmü Süleym'in (Enes'in annesi) yeni doğan bebeğinin damağına annesi onu henüz emzirmeden önce acve hurmasını ezerek sürmüş, bebeğın yüzünü okşadıktan sonra ismini Abdullah koymuştur.³⁸ Hz. Peygamber, yeni doğan çocuğun midesine inen ilk gıdaya önem vermiş, tahnik³⁹ uygulaması yapmıştır. Bu uygulama Hz. Peygamber'in çocuğun midesine inecek ilk gıdaya kadar birçok ayrıntıyı yakından takip ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu uygulamadan sonra ise çocuklara dua etmiş ve bunun önemine dikkat çekmiştir. Bu konuda Ebû Musa'nın aktardığı şu olay bu uygulamanın en güzel örneklerinden biridir: "Bir oğlum oldu. Onu Peygamber'e (sav) getirdim. Adını İbrâhim koydu ve bir hurmayı ezip yumuşatarak ağzına verdi. Daha sonra (hayırlı ve) bereketli olsun diye dua edip çocuğu bana geri verdi."⁴⁰

Hz. Peygamber çocuğa konulacak isim konusunda da hassas davranmıştır. Çocuğa güzel isim konulması çocuğun anne baba üzerindeki haklarından biri olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber, doğumu takip eden yedinci günde bebeğe isim verilmesini ve onun için akîka kurbanı kesilmesini istemiş ve "*Her çocuk doğumunun yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka kurbanı karşılığında rehin (gibi) dir. Aynı gün saç tıraş edilir ve adı koyulur.*"⁴¹ buyurmuştur. Çocuğa anne karnında teşekkül ettiği andan itibaren önem veren ve onu bir birey olarak gören Hz. Peygamber'in, isim konulmasının çok fazla geciktirilmemesini arzu ettiği anlaşılmaktadır. Çocuğa verilecek isim çocuğun kişiliğine de etki edeceğinden Hz. Peygamber çocuklara güzel isimler konulmasını istemiştir. Hadiste "Muhakkak ki siz kıyamet günü isimlerinle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. O hâlde

³⁶ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, 72-73.

³⁷ el-Bakara 2/233.

³⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 19/85 (No. 12028); Müslim, "Fedâili's-Sahabe", 107.

³⁹ Tahnik, hurma vb. tatlı bir şey ile çocuğun damağının ovulmasıdır. Bk. Zekeriya Güler, "Tahnik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 39/416.

⁴⁰ Buharî, "Edeb", 109 (No. 5845).

⁴¹ Ebû Dâvûd, "Dahaya", 21 (No. 2838).

(çocuklarınıza) güzel isimler koyun.”⁴² buyurulmuştur. Hatta Hz. Peygamber çocukların manası güzel olmayan isimlerini de değiştirmiştir. “İsyan eden” anlamına gelen “Âsiye” ismini “güzelliği” ifade eden “Cemîle” ismiyle⁴³; erkek için kullanılan ve yine “isyen eden” anlamındaki “Âsi” ismini de “itaat eden” anlamına gelen “Mutî” ismiyle⁴⁴; “kesilmiş, budanmış” manasına gelen “Esrem” ismini de “yeşeren” anlamına gelen “Zür’a” ismiyle⁴⁵ değiştirmiştir. Şeytanın ismi olarak bilinen “Ecda” ismi⁴⁶ de aynı şekilde Hz. Peygamber tarafından değiştirilen isimler olmuştur. Hz. Peygamber’in açıkça kibir barındıran “Ekber” (en büyük), “Berre” (günahsız) gibi isimleri de aynı hassasiyetle değiştirdiği; ismi “Berre” olan Zeyneb bintü Ebû Seleme'nin ismini değiştirirken, “Kendi kendinizi temize çıkarmayın! Allah sizin iyi olanlarınızı pekâlâ bilir” dediği rivayet edilmektedir.⁴⁷

Hz. Peygamber, çocukların dil gelişimi konusunda da özenli davranmıştır. Rivayetlere göre akraba çocuklarından bu safhaya gelmiş olanları yakinen takip etmiş ve yedi kez İsrâ suresi 111. ayeti okutmuştur.⁴⁸ Bahsi geçen ayet Allah'a şükür konusundan ve tekbir getirerek Allah'ın şanını yüceltmekten bahsetmektedir. İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber “Çocuklarınızın ağzını ilk olarak Kelime-i tevhid, ‘Lâ ilâhe illallâh’, sözüyle açınız; ölüm anında olanlara ‘Lâ ilâhe illallâh’ sözünü telkin ediniz” buyurmuştur.⁴⁹ Bu tavsiyeye uygun olarak Müslümanlar, çocuklarına ilk olarak Kelime-i tevhidi öğretmek konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Hadislerle günümüze ulaşan Hz. Peygamber’in çocuğa doğumundan itibaren nasıl davranılması gerektiği noktasındaki uygulamaları hem yaşamış olduğu döneme hem de sonraki dönemlere ışık tutmuştur. Nitekim kaynaklarda, İslamiyet’in doğduğu dönemde Arap yarımadasında çocuklara iyi muamele edilmediği yönünde bilgiler yer almaktadır. Hz. Peygamber’in uygulamaları, söz konusu dönemde çocuğa yönelik farkındalık oluşturmuştur. Yeni doğan çocuk için sadaka verilmesi, şükür amaçlı akîka kurbanı kesilmesi, çocuk doğduğu için dua edilmesi, güzel isim konulması gerektiğini kendi hayatı süresince pek çok örnekle göstermiştir. Çocuğun doğumunun mutluluk ve şükür sebebi olduğunu hem söz hem de fiilleriyle ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber çocukların sevgi ihtiyacını da dikkate almış ve onlara yönelik ölçülü bir sevgi gösterilmesi gerektiğini ashabına salık vermiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de ebeveynde kendini gösteren, çocuğa yönelik derin sevginin insandaki fitrî duygulardan biri olduğu ifade edilmekte⁵⁰; bununla birlikte çocuklara yönelik ölçsüz sevginin insanı aslı gayesinden uzaklaştırabileceğine, bu türden bir sevginin

42 Ebu Dâvûd, “Edeb”, 69 (No. 4948).

43 Müslim, “Âdab”, 15.; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70 (No. 4952).

44 Müslim, “Cihad ve Siyer”, 89.

45 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70 (No. 4954).

46 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70 (No. 4957).

47 Müslim, “Âdâb”, 19.; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70 (No. 4953).

48 Akt. Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, 100.

49 Akt. Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, 83.

50 Âl-i İmrân 3/14.

sorumlulukların ihmaline neden olabileceğine⁵¹ dikkat çekilmektedir. Çocuğa yönelik ölçülü bir sevginin onun kişilik gelişimine olan olumlu etkisi dikkate alındığında Hz. Peygamber'in bu konudaki tavsiyelerinin ne kadar önemli olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Hz. Peygamber'in hadislerinde çocuğa nasıl sevgi ve şefkat gösterilmesi gerektiği konusunda birçok örneğe ve sahabilere yönelik uyarılara rastlamak mümkündür. Nitekim bir gün Hz. Peygamber (torunu) Hasan b. Ali'yi öptüğü sırada yanında Araplar arasında önemli bir mevkie sahip olan Temîm Kabilesi'nin reislerinden Akra b. Hâbis oturuyordu. Akra şöyle dedi: "Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim." Bunun üzerine Hz. Peygamber ona bakmış ve ardından şöyle cevap vermiştir: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez."⁵² Bir başka adam ise Hz. Peygamber'e "Siz çocuklarınızı öper misiniz? Biz öpmeyiz." deyince Hz. Peygamber "Allah senin kalbinden merhameti aldıysa ben ne yapabilirim"⁵³ buyurmuştur. Peygamberlik gibi ağır bir sorumluluğu olmasına karşın O, çocukları ihmal etmemiş, hasta olan çocuğu ziyaret etmiş⁵⁴, onları muhatap almış, oyun oynayan çocuklarla karşılaştığında selam vermiş⁵⁵ ve sarılıp öpmüştür.⁵⁶ Benzer bir tavrı himayesindeki çocuklara karşı da sergilemiştir. Çok küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber'in himayesinde bulunan Enes b. Mâlik'e Hz. Peygamber "Oğlum" şeklinde hitap etmiş, ona zorlanacağı bir işi vermekten kaçınmış ve yapamadığı bir iş için onu hiçbir zaman azarlamamıştır.⁵⁷

Son yüzyılda en çok vurgulanan konulardan biri de çocuk haklarıdır. Çocukların da yetişkinler gibi hakları olabileceği, onların da değerli olduğu, toplumda dikkate alınmaları gerektiği ancak yakın zamanlarda farkına varılmış bir husustur.⁵⁸ Oysa hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in, toplumun kolayca ezilen, dikkate alınmayan bu zayıf ve masum kesiminin haklarına sahip çıktığı, onları güvenli ve rahat bir ortamda yaşatmak için çaba harcadığı, onları toplum içinde dikkate alarak değer verdiği rahatlıkla görülmektedir. Bu minvalde bir hadisinde, Hz. Peygamber'e içecek bir şey getirilmiş, O da ondan içtikten sonra âdeti olduğu üzere ikrama sağdan devam etmek istemiştir. Bu sırada sağında bir çocuk (yani Abdullah b. Abbas), solunda ise yaşlılar oturduğu için Hz. Peygamber çocuğu atlamayarak ona dönmüş ve "Bu meşrubatı önce yaşlılara ikram etmeme izin verir misin?" diye sormuştur. Çocuk, "Hayır. Vallahi, senden gelen nasibim için kimseyi kendime tercih edemem!" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber içeceği çocuğa vermiştir.⁵⁹ Bu hadiste Hz. Peygamber çocuklara değer vermenin, onları toplum içinde saygın bir birey olarak görmenin ve haklarını korumanın güzel bir örneğini sunmuştur. Hz. Peygamber çocukların

51 el- Kehf 18/46; el- Münâfikûn 63/9.

52 Buhârî, "Edeb", 18 (No. 5651); Müslim, "Fedâil", 65.

53 Buhârî, "Edeb", 18 (No. 5652); Müslim, "Fedâil", 64.

54 Buhârî, "Merdâ", 11 (No.5333).

55 Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 145.

56 Buhârî, "Büyû", 49 (No. 2016).

57 Elif Arslan, "Çocukların Peygamberi", *Diyanet Dergi* 358 (Ekim, 2020), 9.; Kara- Kara, *Çocuk Sahabiler*, 123.

58 ÇHKİAS, 83-84.; ÇHDS, 1-22.

59 Müslim, "Eşribe", 127.

haklarını gözetirken yetimlerin haklarının korunmasına vurgu yapmış, toplumda yer alan kimsesizleri gözeterek “Velisi olmayanın velisi sultandır”⁶⁰ buyurmuştur.

Çocuk hakkı dendiğinde hiç şüphesiz ilk akla gelmesi gereken yaşam hakkıdır. Dünyaya gözlerini açan her çocuk, hayatını sürdürebilmek için gerekli tüm imkanlara kavuşturulmalıdır. Gerekçe ne olursa olsun, yaşama hakkının ortadan kaldırılması mümkün değildir. İslam’da en baştan itibaren insanın ve özellikle de masum çocukların yaşam hakkı kutsal kabul edilmiştir. Hz. Peygamber’in ilk mücadele ettiği cahiliye adetlerinden biri kız ve erkek çocukların katledilmesi, diri diri toprağa gömülmesi şeklindeki uygulamalar olmuştur. O, savaşlarda özellikle kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.⁶¹ Aynı zamanda Hz. Peygamber, savaş esirleri arasında bulunan çocukların annelerinden ayrılarak satılmasına izin vermemiş ve “Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır.”⁶² buyurmuştur. Bu tavrıyla O, çocuğun sadece hayatta kalmasını sağlamanın yeterli olmayacağını aynı zamanda annesiyle bir arada bulunmasını sağlayarak onun duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına özen gösterilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Hz. Peygamber çocukların hakları konusunda ebeveynleri uyarmış; ebeveynin çocuk üzerinde hakları olduğu gibi çocuğun da ebeveyni üzerinde hakları olduğunu vurgulamıştır. Bu husus hadislerde de açıkça ifade edilmiş⁶³; hatta kimi hadislerde “çocuk hakkı” anlamına gelen “hakku’l-veled” şeklinde ifadelere yer verilmiştir.⁶⁴ Bu ifadeden de ilham alarak daha sonraki dönemde yazılan kitaplarda da bu konuya değinilmiş, hatta bu konuya dair müstakil kitaplar dahi yazılmıştır.⁶⁵ Hz. Peygamberin sözlü ve fiili sünnetinden hareketle çocuğun anne-baba karşısındaki hakları; güzel isim, güzel terbiye, evlendirme ve eşit muamele şeklinde özetlenmiştir.⁶⁶ Yine Kur’an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeden kaynağını alan İslam hukuk geleneğinde anne karnındaki çocuğun haklarına dair düzenlemeler de yapılmış ve bir şahsiyet olarak kabul edilen anne karnındaki bebeğin haklarını korumaya dönük fikhî hükümler ihdas edilmiştir.⁶⁷ Buluş öncesinde çocuklar ceza ehliyetine sahip görülmemiş ve masum kabul edilmişlerdir. Hatta çocuğun masumiyet ve mahremiyeti hamile annenin cezasının ertelenmesi şeklinde uygulamaları karşımıza çıkarmış⁶⁸; bu sayede

⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Nikah” 20 (No. 2083); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-Kebîr (Sünen-i Tirmizî)*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l Garbi’l İslâmî, 1417/1996), “Nikah” 14 (No. 1102).

⁶¹ Müslim, “Cihâd ve Siyer”, 25.

⁶² Tirmizî, “Büyû”, 52 (No. 1283).

⁶³ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Hukûk-ı Veled* (Dersaadet: Cemal Efendi Matbaası, 1318), 4.

⁶⁴ Canan, “İslam’da Çocuk Hakları”, 10.

⁶⁵ Bk. Muhibbüddin et-Taberî, *Hukûku’l Evlâd*, akt. Avner Giladi, “Concepts of Childhood and Attitudes towards Children in Medieval Islam”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 32/1 (Haziran 1989), 136.; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Hukûk-ı Veled*.

⁶⁶ Hökelekli, “Çocuk”, 8/355.

⁶⁷ Bilgin, *İslam ve Çocuk*, 39.

⁶⁸ Müslim, “Hudûd”, 22.

yetişkinin işlediği suçun cezasının çocuğa yansıtılmasının önüne geçilmek amaçlanmıştır.

Dikkat edileceği üzere çocuğu terbiye etmek, ona güzel bir eğitim imkânı sunmak anne babanın çocuğa yönelik başlıca sorumlulukları arasında yer almaktadır. Ebeveynler çocuklarının dinî ve ahlaki gelişiminden birinci derecede mesul kabul edilmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber “Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar...”⁶⁹ mealindeki, çok bilinen ifadesiyle, “Fitrat hadisi”nde bu noktaya işaret etmiştir. Ahlak noktasında da anne babanın örneğinin önemine dikkat çekmiş, şaka yollu da olsa çocuklara yalan söylenmesini dahi kabul etmemiştir. Nitekim çocuğunu çağırarak kendisine bir şey vereceğini söyleyen, ne vereceği sorulduğunda hurma vereceğini ifade eden anneye Hz. Peygamber’in “Eğer aldatıp da bir şey vermeseydin, sana bir yalan günahı yazılacaktı”⁷⁰ diye ikazda bulunması bu noktada çarpıcı bir örnektir.

Sonuç itibarıyla şu söylenebilir ki Hz. Peygamber çocukları sadece eğlenilecek, övünülecek veya sınırsızca sevilecek bir varlık olarak görmemiş; onların saygınlığına hanel getirecek davranışlardan kaçınmak, sarılacağı bezden, midesine gidecek ilk lokmaya, konulacak isme, verilecek eğitime kadar çocuklarıyla yakından ilgilenmek konusunda ashabını ikaz etmiş ve bu konuda ortaya koyduğu davranışlarla da dün olduğu gibi bugünün Müslümanlarına da örnek olmuştur.

3. Hadislerde Kız ve Erkek Çocuk Ayrımı Meselesi

Cahiliye dönemi Arap toplumunda kimi çocuklar; geçim sıkıntısı, putlara adanma ve kız çocuklarının savaş sonrası esir düşerek cariye olmaları korkusu gibi farklı nedenlerle aileleri tarafından öldürülüyordu.⁷¹ Bu uygulamalardan en çok da kız çocukları etkileniyordu. İslamiyet bu uygulamaya en başından beri karşı çıkmıştır. Kur’an-ı Kerim’de bu uygulama kesin ifadelerle yasaklanmış, ekonomik ve sosyal sebeplerle çocukların öldürülmesi beyinsizlik olarak nitelenmiş ve kızlarını diri diri toprağa gömenlerin ahirette hesaba çekileceği vurgulanmıştır.⁷² Bu hususta Hz. Peygamber de “Şüphesiz Yüce Allah, annelere hürmetsizlik etmeyi, kız çocuklarını diri diri gömmeyi ve üzerine düşeni yapmamayı, hak etmediğini istemeyi size haram kılmıştır...”⁷³ şeklinde buyurmuştur. Hadiste kız çocukları özellikle vurgulanarak onların da en az erkek çocukları kadar yaşamaya hakları olduğuna dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber, çocuklar arasında adaletli davranılmasına önem vermiş, en çok üzerinde durduğu konulardan biri de erkek çocukları üstün tutulup kız çocukların aşağılanması olmuştur. O, kız ve erkek çocuğa eşit muamele edilmesini, kız çocuğuna kötü duygular beslenilmemesi ve yaşama haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini her fırsatta davranışlarıyla ortaya koymuştur. Nitekim kız çocuklarının diri diri toprağa

⁶⁹ Buhârî, “Cenâiz”, 78 (No. 1292); Müslim, “Kader”, 22.

⁷⁰ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 24/470 (No. 15702).

⁷¹ Apak, *Hazreti Peygamber’in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler*, 65-66.

⁷² Bk. el-En’âm 6/140; el-İsrâ 17/31; et-Tekvîr 81/8-9; en-Nahl, 16/58-59.

⁷³ Müslim, Akdiye, 12.

gömüldüğü⁷⁴ bir toplumda Hz. Peygamber, “Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur.”⁷⁵ sözleriyle kız çocuğu büyütmenin karşılığının büyük olduğuna dikkat çekmiştir. Çok yakın tarihlere kadar, hatta kısmen bugün dahi, kız çocuklarına cahiliye adetlerini aratmayan bir tavrın reva görüldüğü dikkate alındığında Hz. Peygamber’in kız çocuklarına karşı kendi çağının çok ötesinde bir yaklaşım sergilemiş olduğu rahatlıkla görülecektir.

Hz. Peygamber sözlerinde ve uygulamalarında kız öncelik vermeyi teşvik etmiş ve kız çocuğu yetiştirmenin büyük mükafatının olduğunu dile getirmiştir. Hz. Peygamber bir hadisinde “Kimin kız çocuğu olur da onu toprağa gömmez, hor görmez ve oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah onu cennete koyar.”⁷⁶ buyurmuş ve İslamiyet’i yeni tercih eden Arapların, kız çocuğunu değersiz görme ve öldürme yönündeki uygulamalarını yıkmak için büyük çaba göstermiştir.

Bir başka hadiste “Kim üç kız çocuğunun geçimini üstlenir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, ona cennet vardır.”⁷⁷ buyurmuştur. O, kızları değersiz gösteren uygulamalara açıkça itiraz etmiştir. Otururken yanına gelen erkek çocuğu kucağına alıp öpen; aynı tavrı sonradan yanına gelen kız çocuğuna göstermeyen kişiyi; “Neden ikisini bir tutmadın?” diyerek uyarmıştır.⁷⁸ Bir başka seferinde ise servetinin bir kısmını oğluna bırakmak ve bu hususta Hz. Peygamber’i kendisine şahit tutmak isteyen bir sahabiye, “Bunu bütün çocuklarına yaptın mı?” sorusunu yönelten Hz. Peygamber; “hayır” cevabını alınca “Allah’tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli olun”⁷⁹ diyerek ikazda bulunmuştur.

Hz. Peygamber, bir gün sabah namazında imamlık yaptığı sırada kız torunu Ümâme’yi omzuna almış, rükûa (bir rivayette secdeye) varınca onu indirmiş, secdeden kalkınca Ümâme’yi tekrar omzuna almıştır.⁸⁰ Bu uygulamasıyla Hz. Peygamber, o sırada cemaatte olanlara çocuğa, daha özelde ise kız çocuğuna verdiği değeri göstermiştir. Kendi kız çocuklarına karşı son derece hürmetkar davranmış, kız çocuğuna karşı oluşan olumsuz Cahiliye algısını tersyüz etmiştir. Hz. Aişe’nin naklettiğine göre Hz. Peygamber kızı Hz. Fatıma geldiğinde ayağa kalmış, elini tutup kendi yerine oturtmuştur. Benzer bir davranışı da kızı babasına karşı göstermiştir.⁸¹ Hz. Peygamber, toplum önünde kızlarına ilgi ve şefkatiyle zamanla insanlar üzerinde olumlu bir etki bırakmış, bunun sonucunda ezilen, aileleri tarafından istenmeyen kız

⁷⁴ et- Tekvîr, 81/8-9.

⁷⁵ Müslim, “Birr”, 147.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 133 (No. 5146).

⁷⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 133 (No. 5147).

⁷⁸ Ebü’l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma’u’z-Zevâ’id ve Menba’u’l-Fevâ’id*, (Kâhire: Mektebetü’l Kudsi, 1994), “Mecmau’z-Zevâid”, 8/156 (No.13489).

⁷⁹ Buhârî, “Hibe”, 12 (No. 2447); Müslim, “Hibât”, 14.

⁸⁰ Buhârî, “Salat”, 16 (No. 494).; Müslim, “Mesâcid”, 41-42.

⁸¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 160 (No.5217).

çocukları insanların nazarında kıymetlenmiş ve artık “Allah’ın bir armağanı” olarak görülmeye başlamıştır.⁸²

Çocuklar arasında adaletli davranmak Hz. Peygamberin vazgeçilmez prensiplerinden biri olmuştur. Hz. Peygamber hadislerinde çocukların haklarını sürekli vurgulamış, onların eşit olduğunu, onlara karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiğini göstererek anne babalara örnek olmuştur. “Allah, öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever”⁸³ mealindeki hadis Hz. Peygamberin bu konuda ne kadar hassas davranılmasını istediğini göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir.

4. Hadislerde Oyun

Oyun, çocukluk döneminde önemli yer tutmaktadır. Çünkü oyun, çocuğun hem eğlendiği hem öğrendiği bir etkinlik olup onun bedensel, zihinsel ve sosyal yönünün gelişimine katkı sağlamaktadır.⁸⁴ Çocuk, oyun oynarken sadece eğlenceli vakit geçirmekle kalmaz, kelime haznesini zenginleştirir, çabuk karar verme, heyecan ve öfkesini kontrol edebilme vs. kabiliyetlerini kuvvetlendirir.⁸⁵ Birleşmiş Milletler tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 31. maddesinde oyun, çocuklar için tabii ve vazgeçilmez bir hak olarak tespit edilmiştir.⁸⁶

Hz. Peygamber, çocuklar için oyunu adeta bir hak, çocuklar için temel bir ihtiyaç olarak görmüş, namazda dahi torunlarının oyun taleplerini büyük bir hoşgörülle karşılamıştır. Gerek kendi torunlarıyla gerekse ashabin çocuklarıyla şakalaşmış, kimi zaman oyunlarına dahi iştirak etmiştir. Bu minvalde “Kimin çocuğu varsa onunla çocuklaşsın”⁸⁷ buyurarak anne babalara çocuklarının ihtiyaçlarını dikkate almalarını ve onlara, çocukların seviyelerine inerek muamelede bulunmalarını tavsiye etmiştir. Kendisi de çocuklarla çocuklaşmış, oyunlar oynamış; bu davranışını toplumun önünde sergilemekten de çekinmemiştir. Çevresindekilere çocukluğun ayrı bir dönem olduğunu ve bu dönemde çocukların farklı ihtiyaçlarının bulunduğunu göstermeye çabalamıştır ki bu ihtiyaçların başlıcalarından biri de hiç şüphesiz oyundur.

Hz. Peygamber torunları Hasan ve Hüseyin’i; ayrıca yakınında bulunan çocukları oyun oynamaları için sokağa göndermiş, başka çocuklarla oynamaya teşvik etmiş; yolda oyun oynayan çocukları gördüğü zaman onlara selam vererek sevgisini

⁸² Mehmet Emin Ay, “Asrısaadet çocuklarının gönlünde müstesna bir Peygamber sevgisi vardı”, Diyanet Dergi 358 (Ekim, 2020), 27.

⁸³ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî, *Feyzu'l Kadir Şerhu'l Camiu's-Sağîr*, (Mısır: Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, 1356/1937), 2/297 (No. 1895).

⁸⁴ Ayla Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem* (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1999), 253.

⁸⁵ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 175-176.

⁸⁶ ÇHDS, md. 13.

⁸⁷ Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî, *Kitâbü'l-Firdevs bi-me'sûri'l-hiţâb*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), “Firdevsü'l-ahbâr”, 3/513 (No. 5598).

göstermiş ve torunlarını sokakta oynar halde gördüğünde hiç mâni olmamıştır. Hz. Peygamber, Nuğayr isimli kuşu olan Enes b. Mâlik'in küçük kardeşi Ebû Umeyr ile "Yâ Ebâ Umeyr! Ne yaptı Nuğayr!" diyerek şakalaşmıştır.⁸⁸ Yine Hz. Peygamber beş yaşında olan Mahmûd b. er-Rabî'nin yüzüne su püskürterek ona şaka yapmış ve onunla oyun oynamıştır.⁸⁹ Hz. Peygamber çocuklarla şakalaşırken bazen onlara güzel lakaplar takmış bazen de tasğir sığısıyla onları çağırmıştır. Örneğin Enes b. Malik'e "Ey iki kulaklı!"⁹⁰ şeklinde seslenmiştir.

Hz. Peygamber oyunun, çocukların en ciddi işi olduğunu fark etmiş, oyunlarının mahremiyetine saygı göstermiştir. Zira çocuklar oyun oynarken oyunlarını ciddiyetle oynar ve oyunlarının bölünmesinden hoşlanmazlar. Bir yetişkin insan için işini yapması ne kadar önemliyse çocuk için de oyun oynaması o kadar önemlidir denilebilir. Bunun farkında olan Hz. Peygamber, ibadet yerlerinde dahi olsa, çocukların oyun oynamasına mâni olmamış, bu tavrı gösterenlere de müdahale etmiştir. Bir defasında toprakla oynayan çocuklara müdahale eden sahabiye "Onlara karışmayınız. Çünkü toprak, çocukların ilkbaharıdır."⁹¹ diyerek uyarmıştır. Kendisi, çocuklarla oynayıp şakalaşmış ve bunu toplumun önünde yaprak bir anlamda bu konudaki ön yargıları da yıkmayı amaçlamıştır. Üsâme b. Zeyd'in naklettiğine göre bir gece yarısı kendisiyle görüşmeye gelen sahabilerin yanına gittiğinde elbisesinin içinden torunları Hasan ve Hüseyin çıkmış ve hemen akabinde onlar için dua etmiştir.⁹²

Hz. Peygamber çocukların oyun oynamaları gerektiğini her fırsatta vurgulamış ve onlarla ödüllü koşu yarışları, su şakaları, güreş, binicilik ve çocukları kendi bedenine tırmandırma gibi farklı farklı oyunlar oynamıştır. Abdullah b. Hâris buna dair şahitliğini şu şekilde dile getirmektedir: "Hz. Peygamber Abbas'ın çocukları Abdullah'ı, Ubeydullah'ı ve Kesîr'i yanyana getirir ve şöyle derdi: 'Kim önce koşup bana gelirse ona şu kadar ödül var!' Çocuklar da koşarak gelirler; kimi Hz. Peygamber'in sırtına kimi göğsüne çıkmaya çalışırdı. Hz. Peygamber de onları öper ve kucaklardı."⁹³ İbn Abbas ise buna dair şu olayı aktarmaktadır: "Hz. Peygamber Hasan'ı omuzlarında taşıırken sahabeden biri Hasan'a 'ne iyi bir bineğe binmişsin' dediğinde Hz. Peygamber 've o da ne güzel bir sürücüdür' cevabını vermiştir."⁹⁴ Bunların dışında çocukların Hz. Peygamber'in huzurunda ok atma müsabakası yaptıkları, güreştikleri; Hz. Peygamber'in çocuklara biniciliğin ve yüzmenin öğretilmesini, yapılan müsabakalara izleyici olarak da olsa çocukların da

⁸⁸ Buhârî, "Edeb", 112 (No 5850).; Müslim, "Âdâb", 30.

⁸⁹ Buhârî, "İlim", 18 (No. 77).

⁹⁰ Ebû Dâvûd, "Edeb", 92 (No. 5002).

⁹¹ Münavi, Feyzü'l Kadir, 3/281 (No.3401).

⁹² Buhârî, Menâkıb 27; Tirmizî, Menâkıb 31.

⁹³ İbn Hanbel, el-Müsned, 1/214.

⁹⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Kitabül Musannef fil Ehadis vel Asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), "Fedâil", 23 (No. 32195).

götürülmelerini tavsiye ettiği nakledilmektedir.⁹⁵ Bütün bu hadisler dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in çocuklara ve başta oyun olmak üzere onların ihtiyaçlarına karşı ne denli özenli davrandığı rahatlıkla görülecektir.

5. Hadislerde Çocuk Eğitimi ve Çocuklarla İletişim

Bireyin farklı yönlerden sürekli ve hızlı bir gelişim içinde olduğu, şahsiyetinin şekillendiği çocukluk döneminde eğitim önemli bir yere sahiptir. İslam'ın teşekkül dönemine bakıldığında erkek ve kız çocuk ayrımı yapılmadan her Müslümanın eğitim alması bir hak olarak görülmüş, bir başka ifadeyle anne babalara çocukları için bu hakkı kullandırma sorumluluğu getirilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere çocuğun terbiyesinden öncelikli olarak ebeveynler sorumludur. Çocuğun eğitimi ise onu tanımak ve fark etmekle başlayan bir süreçtir. Çocukla çocuklaşma⁹⁶, insanlarla akılları ölçüsünde konuşma⁹⁷ yönündeki nebevi ilke ve tavsiyeler, o dönemin koşullarında, çocuğun eğitimiyle ilgili psikolojik farkındalığın oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim erken dönemlerden itibaren çocukların eğitimi için oluşturulan "küttab" tarzı yapılar da çocukların eğitiminin ayrı bir kategori olarak değerlendirildiğinin ifadesidir. İslam toplumlarında erken dönemlerden itibaren çocuklara tahsis edilmiş eğitim kurumlarının oluşturulması çocukların eğitimi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

H. Peygamber çevresindeki çocukların, özellikle de torunlarının eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Çocukların duygusal ihtiyaçlarını ve öğrenme konusundaki duygusal yatkınlıklarını dikkate almış; her çocuğa kendi seviyesine uygun bir dille hitap etmeye özen göstermiştir. Doğar doğmaz bebeklerin kulağına okunan ezan ve kamet bir anlamda onların eğitiminin başlangıcı olmuştur. Hz. Peygamber kendi torunlarının ve ashabın yeni doğmuş çocuklarının kulağına ezan okumuş, huzuruna getirilen çocuklara ve gençlere yaş seviyelerine göre davranmış, yeni konuşmaya başlayan çocuklara Kelime-i Tevhid'i kavratmaya çalışmış, ashabına da bu hususta yol göstermiştir. Dil gelişimi yönünden alıcı evrede olan çocukları duygusal dinî uyarılarla tanış kılmaya çalışmıştır.

H. Peygamber çocukların eğitiminde onların yetişkinlerden farklılaşan yönlerini dikkate almış, bir birey olarak onlara değerli olduklarını hissettirmiştir. Bir süre hizmet ve himayesinde bulunan bir Yahudi çocuğu hastalandığında ziyaret etmiş; kendisine verilen değerden son derece hoşnut olan çocuk Müslüman olma davetine icabet ederek İslam'a girmiştir.⁹⁸ Hz. Peygamber, çocukları eğitirken buyurgan, zorlayıcı bir dil kullanmamış; böyle bir tavrın çocuklarda olumsuz karşılık bulacağını bilincinde olmuştur. Çocuklarla kurduğu ilişkide ortaya koyduğu

⁹⁵ Bk. Musa Mert, *Peygamberimizin Çocuklarla Oynadığı Oyunlar* (Konya: Kayalıpark Yayınları, 2020).; Süveyd, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, 198.

⁹⁶ Deylemî, "Fırdevsü'l-ahbâr", 3/513 (No. 5598).

⁹⁷ Ebû Davûd, "Edeb", 23 (No. 4842).

⁹⁸ Buhârî, "Merdâ", 11 (No. 5333).

pratikler itibarıyla hem çocuklara hem de onları eğitecek olan anne babalara örnek olmuştur.

Hz. Peygamber eğitim süreçlerinde çocukların duyuşsal gereksinimlerini dikkate almış; öğrenme psikolojisindeki ifadesiyle duyuşsal hazırbulunuşluklarını sağlamadan bir sonraki aşamaya geçmemiştir. Öncelikle duyuşsal açıdan çocukları doyurarak onların eğitime karşı ilgilerinin artmasını sağlamıştır. Çocukça tavırları karşısında sükûnet ve teenni ile hareket etmiş; duygusal kırılma ya da kopuş yaşamamaları için azami hassasiyeti göstermiştir. Bir rivayette ifade edildiği üzere Hz. Peygamber mescitte ashaba namaz kıldırırken secde esnasında sırtına binen torunu için secdeyi uzatmış; bunun sebebini soran sahabilere de torununun istediği olsun diye acele etmediğini ifade etmiştir.⁹⁹ Hz. Peygamber bu sayede torununa duyuşsal zemini sağlam bir ibadet eğitimi vermiş; birlikte namaz kıldıkları ashaba bu yönüyle de örnek olmuştur. O, önce çocuklara kendini sevdirmiş, sonra onların eğitimiyle uğraşmıştır. Zira şu bilinen bir husustur ki öğretmenini seven öğrenci onu modelleme ve öğrettiklerini alma konusunda daha arzulu olacaktır.

Sergilenen yanlış davranışların uygun üslup ve yöntemlerle düzeltilmesi eğitimin temel fonksiyonlarından biridir. İslam geleneğinde çocuğun masumiyeti ilkesi de dikkate alındığında çocukların yaptığı hataların yetişkinlerden ayrı değerlendirildiği, onlara daha müsamahakâr davranıldığı görülecektir. Bu da çocukların kategorik olarak yetişkinlerden ayrı tutulduğunun bir göstergesidir. Hz. Peygamber çocukların özel durumunu dikkate alarak yaptıkları hatalar karşısında onlara karşı yapıcı, rehberlik edici bir tavır sergilemiştir. Hurmaları taşıdığı için huzuruna getirilen bir çocuğa “Evlâdım, ağaçları niye taşıyorsun?” diye sormuş, çocuğun karnının aç olduğunu öğrendiğinde, “Hurma ağaçlarını taşıma da altlarına dökülenleri ye.” buyurduktan sonra çocuğun başını okşamış ve “Allah’ım, bu yavrunun karnını doyur.” şeklinde dua etmiştir.¹⁰⁰ Başka bir olayda ise, Ömer b. Ebû Seleme yemek yerken elini rastgele tabağın içinde dolaştırmış, bu davranışa müdahale eden Hz. Peygamber, doğrusunu öğretmek için naif sesiyle çocuğa hitaben, “Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve önünden ye.”¹⁰¹ buyurmuştur. Bir başka seferinde ise Enes b. Malik’e bir görev vermiş, ancak bir süre sonra Enes’in sokakta arkadaşlarıyla oyuna daldığını gördüğünde “Ey Enescik sana emrettiğim yere gittin mi?”¹⁰² şeklinde nazik bir soru sormakla yetinmiş; kınayıcı ya da buyurgan bir dil kullanmaktan özellikle kaçınmıştır.

Hz. Peygamber çocukların sadece din eğitimiyle ilgilenmemiş, farklı yön ve becerilerinin gelişimi noktasında da onlara rehberlik etmiştir. Örneğin, daha önce de belirtildiği üzere onları; yüzme, binicilik gibi sporlara yönlendirmiş; günlük işlerinde onlara yardımcı olmuştur. Hz. Peygamber, bir gün koyun derisi yüzmeyle uğraşan bir

⁹⁹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 45/613 (No. 27647).

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 94 (No. 2622).

¹⁰¹ Buhârî, “Et’ime”, 1 (No. 5061).; Müslim, “Eşribe”, 108.

¹⁰² Müslim, “Fedâil”, 54.

çocuğa rastlamış ve onun bu işi düzgün yapamadığını görmüştür. Bunun üzerine “Biraz kenara çekil sana (nasıl yüzüleceğini) göstereyim”¹⁰³ buyurarak çocuğa nasıl yapması gerektiğini göstermiştir. O, çocuğun hatasını düzeltirken yapıcı bir dil kullanmış; bunun yanında çocukların hem dünyaya hem de ukbaya yönelik çift taraflı eğitilmesi gerektiğini de göstermiştir.

SONUÇ

Çocuk, toplumlar için tohum mesabesindedir. Bu tohum önce kendi yeşerecek, olgunlaşacak sonra da kendisinden sonraki nesilleri şekillendirecek ve toplumun gelişimine etki edecektir. Onun, gelecekte topluma katacağı değer çocuklukta kendisine verilen değerle yakından ilişkilidir. Hz. Peygamber döneminde çocukluğunu geçirmiş, Hz. Peygamberle çocuk olarak ilişki kurmuş sahabilerin sonraki dönemde topluma yön veren önemli birer aktör haline gelmiş olması bu açıdan bakıldığında bir tesadüf olmasa gerektir. Çocuğu kendi gerçekliği içinde kabul eden; sevgi, saygı ve güven gibi temel duygusal gereksinimlerini karşılamak konusunda hassasiyet gösteren Hz. Peygamber’in, onları güçlü birer şahsiyet olarak geleceğe hazırladığı söylenebilir. Bu yönüyle bakıldığında Hz. Peygamber dönemi çocuk algısının Orta Çağ’da Batı’da gelişen çocuk imgesinden olumlu yönde farklılaştığı görülecektir.

Hz. Peygamber’in söz ve fiillerini incelediğimiz zaman, O’nun hayatında çocuğun değer gördüğünü, çocuğun hakkının gözetildiğini, oyunun da bir hak olarak kabul edildiğini görmek mümkündür. O’nun, kız ve erkek çocuklar arasında adaletin sağlanması konusunda gösterdiği çaba da çocukluk tarihi açısından anlamlıdır. Özellikle kız ve erkek çocukların eğitim hakkından yararlanmak konusunda eşit tutulmuş olması, her ne kadar tarihi süreçte olumsuz örneklerin sayısı çok olsa da, dikkat çeken bir husustur. Orta Çağ Avrupası’ndaki tecrübenin aksine çocuklar için ayrı eğitim kurumlarının erken dönemden itibaren İslam toplumlarında var olagelmesi çocukların yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak görüldüğünün açık bir delilidir.

Hz. Peygamber’in çocukla kurulacak ilişkide onun psikolojik durumunu dikkate almasının pedagoji biliminin bugünkü ilke ve öncelikleri açısından da yerinde bir tavır olduğu görülmektedir. Onlarla kurduğu iletişimde onların duyuşsal ve psikomotor gereksinimlerini dikkate aldığını gösteren çok sayıda örnek bulunması; onlara sevgi ve şefkatle yaklaşması; hata ve yaramazlıkları karşısında sabır ve sağduyuyu terk etmemesi O’nun, çocukların dünyasını keşfetme noktasındaki maharetini gösterse gerektir. Kendilerini seven, değer veren ve anlayan, günlük dildeki ifadesiyle “adam yerine koyan” bir Peygamber’e karşı çocukların daha alıcı hale geldiği; bu tavrın onların olumlu kişilik gelişimine önemli katkısı olduğu görülmektedir. Zira

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdu’l Bâkî, (b.y.: Dâru İhyâ’i’l Kütübi’l Arabiyye- Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, b.y.), “Zebâih, 6 (No.3179).

düşüncelerine önem verilen, duyguları ve ihtiyaçları dikkate alınan çocukların, terbiyeleri için harcanan çabaya olumlu karşılık verecekleri söylenebilir.

Hız. Peygamber birçok konuda olduğu gibi çocuk konusunda da yerleşik alışkanlıklara itiraz etmiş, adeta bir devrim gerçekleştirmiştir. Çocukların sebepsiz yere katledilmesi, çocuklar arasında ayrımcılık yapılması, çocuklara psikolojik ve fiziksel şiddet uygulanması gibi yanlış pratikleri düzeltmek için mücadele vermiş; çocuk da dahil her insanın izzet-i nefis sahibi bir varlık olduğunu söz ve eylemleriyle göstermeye çalışmış ve bu konuda büyük oranda başarılı olmuştur. Ancak sonraki süreçte İslam dünyasında bu tavırdan uzaklaşıldığı, çocukların çocukluklarının ellerinden alındığı bir süreç yaşanmıştır. Tarihi süreçte karşımıza çıkan ve bugüne de önemli yansımaları olan bu hataların telafisi noktasında Hız. Peygamber'in çocuk konusundaki tavrının yeniden ve dikkatle incelenmesinin Müslüman toplumlara önemli kazanımlar sağlayacağını değerlendirmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el Arnavut, Âdil Mürşid vd. 5 Cilt. b.y.: Müessesetü'l Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Apak, Âdem. *Hazreti Peygamber'in Etrafındaki Çocuklar ve Gençler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Ariès, Philippe. *Centuries of Childhood*. çev. Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf, 1962.
- Arslan, Elif. "Çocukların Peygamberi", *Diyanet Dergi* 358 (2020), 6-9. <https://webdosya.diyanet.gov.tr/mevlidinebi/UserFiles/00000000-0000-0000-0000-000000000000/2020/10/21/a5dd21ce-0702-4bc6-b151-3b9f6bb664a5.pdf>
- AUZEF, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. "Çocuk Edebiyatı". Erişim 18 Kasım 2021. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/21_22_Guz/cocuk_edebiyati_nn/2/index.html
- Ay, Mehmet Emin. "Asrısaadet çocuklarının gönlünde müstesna bir Peygamber sevgisi vardı", *Diyanet Dergi* 358 (2020), 26-29. <https://webdosya.diyanet.gov.tr/mevlidinebi/UserFiles/00000000-0000-0000-0000-000000000000/2020/10/21/a5dd21ce-0702-4bc6-b151-3b9f6bb664a5.pdf>
- Aydın, Mehmet Akif, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 361-363. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Bandırmalızâde Ahmed Münib. *Hukûk-ı Veled*. Dersaadet: Cemal Efendi Matbaası, 1318.
- Bardakoğlu, Ali. "Bulûğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/413-414. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Bilgin, Beyza. *İslam ve Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî*, thk. D. Mustafa Deyb'el-Beğa. 7 Cilt. Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, Dâru'l Yemâme 1414/1993.

- Canan, İbrahim. "İslam'da Çocuk Hakları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 7-22.
- Canan, İbrahim. *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*. İstanbul: Millî Gazete, 2000.
- Cevziyye, İbnu'l Kayyim. *Tuhfetü'l- Mevdûd bi Ahkâmi'l- Mevlûd*, çev. Mahmut Kısa. İstanbul: İ'tisam Yayınları, 2. Basım, 2018.
- ÇHDS, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Türkiye: UNICEF Türkiye, 2018. Erişim 23 Kasım 2021.
https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDairSozlesme.pdf
- ÇHKİAS, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşme. Strazburg: Avrupa Konseyi, 1996 Erişim 23.11.2021 http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/cocukhaklarininkullanilmasinailiskindir
- Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr. *Kitâbü'l-Firdevs bi-me'sûri'l-ħiṭâb*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l- İlmiyye, 1986.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-İ Ebu Davud Mea Şerhahu Avni'l Mâbud*, thk. nşr. Avni'l Mâbud. 4 Cilt. Hindistan: el-Matbâatü'l Ensâriyyetü Bidehlî, 1323/1905.
- Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Kitabül Musannef fil Ehadis vel Asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1409/1988.
- Elkind, David. *Çocuk ve Toplum*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000.
- Erkut, Zeynep vd. "Tarihsel Süreç İçinde Çocuk". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 1 (2017), 17-28.
- Gazzali, Ebu Hamid Hucetü'l-islam Muhammed b. Muhammed. *Kimya-yı Saadet*. çev. A. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınları, t.y.
- Giladi, Avner. "Concepts of Childhood and Attitudes towards Children in Medieval Islam". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 32/1 (Haziran 1989), 121-152. <https://doi.org/10.2307/3631974>
- Güler, Zekeriya. "Tahnîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/416. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebîbekr. *Mecma'ûz-Zevâ'id ve Menba'û'l-Fevâ'id*. 8 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l Kudsî, 1994.
- Hökelekli, Hayati. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/355-359. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdu'l Bâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye- Faysal İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Kara, Abdullah- Kara, Hilal. *Çocuk Sahabiler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Keskin, Yusuf Z. "Hz. Peygamber'de Çocuk Sevgisi". ed. Musa K. Yılmaz., (Şanlıurfa, 2007), 259-270.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 18 Kasım 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Lombard, Maurice. *The Golden Age of Islam*, çev. Joan Spencer. Amsterdam: Nort-Holland Publishing Co., 1975.

- Mert, Musa. *Peygamberimizin Çocuklarla Oynadığı Oyunlar*. Konya: Kayalıpark Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Münâvî el-Haddâdî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî. *Feyzu'l Kadir Şerhu'l Camiu's-Sağir*. 6 Cilt. Mısır: Mektebetü't-Ticareti'l-Kübra, 1. Basım, 1356/1937.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. Ahmet b. Rıfat, Muhammed Azat b. Osman, Muhammed Şükrü b. Hasan'ül-Ankaravî. 8 Cilt. Türkiye: Daru't-Tıba'atü'l-Âmire, 1334/1916.
- Oktay, Ayla. *Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1. Basım, 1999.
- Öztürk, Hatice Karakuş. "İğdır Üniversitesi Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". *Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2017), 253-276.
- Sağlam, İsmail. "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 167-190.
- Sağlam, Mehmet- Aral, Neriman. "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 2 (2016), 43-56.
- Santrock, John W. *Yaşam Boyu Gelişim*, çev. ed. Galip Yüksel. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 13. Basımdan Çeviri, 2020.
- Sayar, Kemal. "Çocukluğun Sosyal İnşası". *Serbestiyet*. 15 Ocak 2018. <https://serbestiyet.com/yazarlar/cocuklugun-sosyal-insasi-11772/>
- Sormaz, Fulya- Yüksel, Hülya. "Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2012 11(3):985-1008.
- Stearns, Peter N. *Çocukluğun Tarihi*. ed. Merve Demir. çev. Hilal Dikmen- Büşra Uçar. İstanbul: Dedalus Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Süveyd, Muhammed Nur. *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*. çev. Zekeriya Güler. İstanbul: Uysal Yayınevi, 4. Basım, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u'l-Kebîr (Sünen-i Tirmizî)*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Garbi'l İslamî, 1. Basım, 1417/1996.
- Toran, Mehmet. "Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kuramsal Temelleri". *Okul Öncesi Eğitime Giriş*. ed. Neslihan Avcı- Mehmet Toran. 1-19. Ankara: Eğiten Kitap, 2012
- Uğur, Sinem B. "Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2018), 227-247.
- Üsrüşenî, Ebû'l-Feth Mecdüddin Muhammed b. el-Hüseyn b. Ahmed. *Câmiu Ahkâmîs-Sığar*. thk. Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im, Ebû Mus'ab Bedri. Kahire : Dâru'l-Fazile. ts.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 43. Basım, 2019.